

Liite

Miten eläytymismenetelmää on käytetty ja käytetään

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Näin käytät eläytymismenetelmää: hyvät käytännöt ja kiperät kysymykset

Ilona Nikanto & Jari Eskola

Mitä ja miksi?

Eläytymismenetelmä on sanalla sanoen houkutteleva tutkimusmenetelmä. Se valikoitui omaksi tutkimusmetodikseni osittain vakaan päätöksen, osittain sattuman kautta. (– –) Tiesin haluavani tutkia tyttöjen käsityksiä omasta sukupuolestaan ja halusin aivan ehdottomasti antaa tutkittaville mahdollisimman vapaan tilaisuuden kertoa näistä käsityksistä.¹

Eläytymismenetelmää on kuvattu käyttökelpoiseksi ja kevytkäyttöiseksi tiedonhankintamenetelmäksi (Eskola & Mäenpää & Wallin 2017). Kenties näistä syistä menetelmä on saavuttanut lisääntyvää kiinnostusta erityisesti kasvatustieteissä, kuten tämän teoksen systemaattisesta kirjallisuushausta voi havaita. Tässä artikkelissa pohditaan eläytymismenetelmän käyttöä osana *Tyttö tuollainen – kertomuksia tyttöydestä* (Nikanto, Rissanen, Eerola & Eskola 2018) -artikkelin syntyprosessia ja esitellään eläytymismenetelmään liittyviä hyviä käytäntöjä.

Eläytymismenetelmä (method of empathy-based stories eli MEBS) on laadullinen tiedonhankintamenetelmä, jossa vastaajat kirjoittavat tarinan saa-

¹ Kursiivilla esitetyt päiväkirjamerkinnät ja pohdinnat menetelmän käytöstä ja tutkimusprosessin eri vaiheista ovat Ilona Nikannon muistiinpanoista tutkimusprosessin ajalta.

mansa orientaation, kehyskertomuksen (eli skriptin), perusteella. Vastaajaa pyydetään eläytymään kehyskertomuksessa kuvattuun tilanteeseen, ja kirjoittamaan sen pohjalta tarina (tai kertomus, selitys, mitä termiä kukakin haluaa käyttää). Tarinan aiheena voi olla yhtälailla tulevaisuus ja tulevaisuudessa tapahtuvien asioiden kuvittelu kuin selityksen antaminen kehyskertomuksessa kuvatulle jo tapahtuneelle tilanteelle.

Eläytymismenetelmän perusidea on, kenties hieman yllättäen, kokeellisessa tutkimusperinteessä: yhtä tekijää varioimalla, muiden olosuhteiden pysyessä samana, pyritään selvittämään nimenomaisen seikan vaikutus tutkittavaan asiaan: mikä vastauksissa muuttuu, kun yhtä kehyskertomuksen olennaista tekijää muutetaan – vai muuttuuko kenties mikään? Perinteisestä kokeellisesta tutkimuksesta poiketen eläytymismenetelmää käytettäessä vastaajat voivat käyttää ihmiselle tyypillisiä toimintatapoja, kuten ajattelua, punnintaa ja kieltä todellisuutta jäsentävänä tekijänä (Eskola & Virtanen & Wallin 2018).

Hyvin pian hylkäsinkin haastattelun ja havainnoinnin, ja aloin pohtia kirjoittamista aineistonkeruumenetelmänä. Joku mainitsi ohimennen eläytymismenetelmän. Muistin kuulleen metodista aiemminkin, mutta missään määrin tuttu se ei minulle ollut. Perehdyttyäni metodiin enemmän, vakuutuin sen sopivuudesta omaan tutkimusongelmaani: kehyskertomuksen asetelun ansiosta tutkittavat ovat sopivan etäännytettyjä tutkittavasta aiheesta, joka itsessään on heille varsin henkilökohtainen.

Eläytymismenetelmä on monipuolinen aineistonkeruumenetelmä, joka sopii yhtälailla käytännönläheisiin selvityksiin, esitutkimuksiin kuin haastattelun ja kyselylomakkeen rinnallekin (Eskola & Virtanen & Wallin 2018). Eläytymismenetelmän avulla tutkittavat saavat itse muodostaa käsityksensä tutkittavasta asiasta, eikä syntyneisiin tarinoihin tulisiakaan suhtautua todellisuuden kuvauksina, vaan pikemmin asiaan liittyvinä ajattelun logiikoina ja mahdollisina heijastuksina nk. todellisuudesta. Tutkijalle eläytymismenetelmä tarjoaa mielenkiintoisen haasteen: se ei tarjoa valmiita vastauksia tai kaavoja, vaan pakottaa tutkijan aktiiviseen teoreettiseen työhön (Eskola, Virtanen & Wallin 2018).

Millainen kehyskertomus?

Eläytymismenetelmän käytön ydin perustuu toimiviin ja hyvin suunniteltuihin kehyskertomuksiin sekä kehyskertomusten variointiin, joka on eläytymismenetelmän muista tiedonhankintatavoista erottava erityispiirre. Kun tutkittavasta aiheesta on kerätty kaksi (tai useampi) erilaista tarinatyyppiä, variointin vaikutuksen selvittäminen tuo esiin tutkittavan ilmiön erityispiirteet (Eskola, Virtanen & Wallin 2018). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että aineisto analysoidaan ensin kertaalleen, jonka jälkeen aineisto analysoidaan vielä uudestaan pyrkien vertaillen selvittämään mikä vaikutus eri kehyskertomusversioilla oli tutkittavaan asiaan, eli mikä muuttui kuin kehyskertomusta variointiin.

Hyvin laadittuja kehyskertomuksia edeltää luonnollisesti ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä, sen keskeisistä käsitteistä ja tutkimusongelman tarkasta määrittelystä. Vaikka aineiston kerääminen eläytymismenetelmää käyttäen on parhaimmillaan nopeaa ja tehokasta, vaatii siihen pisteeseen pääsy paljon pohdintaa ja monien päätösten tekemistä, kaikki kun ei ole itsestään selvää eikä valmiiden mallien jäljentämistä. Kehyskertomuksen rakentamista ja muotoilua on pohdittu tarkemmin artikkelissa *Eläytymismenetelmä 2017: Ohjeita ja kokemuksia menetelmästä kiinnostuneille* (Eskola ym. 2017).

Kun tutkimusongelma ja metodi olivat suunnitelmassani selkiintyneet, ei tehtävä suinkaan ollut toteuttamista vaille valmis. Eläytymismenetelmän keskeisin ja sitä kautta koko tutkimuksenteon kannalta yksi tärkeimmistä vaiheista oli vielä edessä, kehyskertomusten laadinta. Kehyskertomusten jumppaamisen yhteydessä mietin muun muassa sopivaa aika- ja persoonamuotoa, viivoitettua vai viivoittamatonta vastauspaperia sekä kuvailtavan henkilön nimeämistä tai nimettömyyttä.

Kehyskertomusten suunnittelussa on tärkeää pitää mielessä, kenelle kertomus on suunnattu ja mitä itseasiassa halutaan tutkia. Kehyskertomusten suunnittelun merkitystä on oikeastaan mahdotonta ylikorostaa: kehyskertomuksen pitäisi houkutella lukijansa kirjoittamaan, sen tulisi tarjota riittävästi (muttei liikaa) tietoa sekä kyetä herättämään ajatuksia (Eskola ym. 2017). Lisäksi pitää ottaa huomioon vastaajien ikä ja muut kirjoittamisvalmiuteen liittyvät tekijät.

Omassa tutkimusprosessissani kehyskertomusten ”jumppaaminen” vei loppujen lopuksi useamman viikon aikaa: tuon prosessin aikana jouduin muuttamaan ja täsmentämään tutkimuskysymyksiäni, miettimään minkälainen kehyskertomus sopii alakouluikäisille lapsille, ja toisaalta, sopiiko eläytymismenetelmä ylipäänsä tiedonhankkimismenetelmäksi tyttöiden tutkimiselle. Lopuksi testasin vielä minkälaisia vastauksia saan milläkin kehyskertomusversiolla. Alussa minulla oli lukuisia erilaisia kehyskertomusversioita, joiden pallottelun ja testaamisen lomassa huomasin, kuinka paljon yksittäiset sanavalinnat muuttavat lopputulosta. Tämä ajattelu- ja kokeilutyö kannatti tehdä: sen myötä varmistin saavani kirjoituksia tutkimastani aiheesta, tyttöyskäsityksistä, sekä jouduin samalla jo refleктоimaan tutkijan rooliani perustelemalla tekemäni valinnat itselleni. Kehyskertomusten tulisi kantaa itse itsensä, ilman tutkijan lisäohjeita ja selvennyksiä. Tutkimukseni kohde-ryhmänä olivat ala-asteikäiset lapset, jolloin paine kehyskertomusten viilaamiselle mahdollisimman ymmärrettäväksi oli vielä tavallistakin suurempi. Pyysin eri-ikäisiltä lukijoilta kommentteja kehyskertomuksistani, mietin sanavalintoja ja testasin kehyskertomusten toimivuutta pienten esikirjoitusten avulla.

Kehyskertomusversioita on vähintään kaksi, joskus jopa neljä, ja niitä varioidaan mielellään vain yhden asian osalta. Toisinaan voi olla tarpeen varioida useampaakin tekijää, mutta tämän pitäisi aina olla tutkimuksen kannalta perusteltua ja relevanttia. Kehyskertomusversioissa on usein – muttei mitenkään välttämättä! – myönteinen ja kielteinen näkökulma:

- 1) *Luokkaasi tulee uusi tyttö. Kun tutustut häneen paremmin, huomaat, että hän on aivan tavallinen tyttö. Kerro, millainen hän on.*
- 2) *Luokkaasi tulee uusi tyttö. Kun tutustut häneen paremmin, huomaat että hän ei ole aivan tavallinen tyttö. Kerro, millainen hän on.*

Kertomusten muuttujilla pyritään saamaan kertomukseen erilaisia variaatioita tutkittavasta ilmiöstä. Esimerkiksi edellisessä kehyskertomusesimerkissä saimme kuvauksia sekä tavallisista tytöistä että ei niin tavallisista tytöistä. Keskenään erilaisten tyttöjen kuvailu oli tärkeää, sillä halusimme tutkimusessamme selvittää, *miten tytöt rakentavat kertomuksissaan tyttöyttä*. Tavallisesta työstä kertovista kertomuksista oli konstruoitavissa tyttöjen tavalliseen tyttöyteen liittämiä käsityksiä. Vastaavasti ei niin tavallisen tytön kuvaukset mahdollistivat tavalliseen tyttöyteen kuulumattomien seikkojen tarkastelun.

Eläytymismenetelmää käyttämällä saimme tutkimastamme asiasta monikerroksellista tietoa: tyttöjen käsityksiä tavallisuuteen liittyvistä ja vaikuttavista tekijöistä, eroa tuottavista ominaisuuksista sekä heidän kuvauksistaan ilmeneviä asenteita tavallisuuteen ja epätavallisuuteen liittyen.

Aineistonkeruu: miten, missä ja kuinka paljon?

Kun kehyskertomukset on viilattu ja testattu toimiviksi, päästään vihdoin kentälle. *Minkä kokoinen on sopiva aineisto?* on yleinen kysymys, jota erityisesti ensimmäistä kertaa tutkimusaineistoaan eläytymismenetelmällä keräävät pohtivat, ja monasti jo kokeneemmatkin. Tässä artikkelikokoelmassa tutkimusaineistojen koot vaihtelevat reilusta paristakymmenestä yli sataan kirjoitettuun kertomukseen. Tyttö tuollainen -artikkelin aineisto muodostui 41 kertomuksesta, josta 20 käsitteli epätavallista tyttöä ja 21 tavallista tyttöä. Keskimäärin voidaan todeta, että kun tietää mitä aineistostaan etsii, parikymmentä kertomusta kustakin kehyskertomusversioista on usein riittävä määrä. Tämä määrä tuottaa usein saturaation eli aineiston kylläntymisen, jonka jälkeen kertomukset alkavat keskeisiltä osiltaan toistaa itseään. Luonnollisesti kehyskertomusversioiden määrä korreloi tarvittavan kokonaisaineiston määrän kanssa.

Aineiston kerääminen voi tapahtua paikanpäällä käsinkirjoittamalla, fyysisesti etäällä esimerkiksi sähköisen linkin kautta tai miksei vaikkapa kadulla feissaamalla (ks. aineiston keruusta lisää Eskola ym. 2017). Tärkeintä on löytää sopivin tapa oman kohderyhmänsä tavoittamiseksi. Esimerkiksi tutkittaessa lasten käsityksiä on loogisinta mennä paperinivaska kainalossaan kouluun tai urheiluseuran harjoituksiin, kunhan tutkimusluvat on ensin hankittu. Toisaalta taas digitaalisia oppimismerkkejä tutkittaessa on hyvä vaihtoehto hyödyntää sähköistä vastauslomaketta ja tehdä kansainvälistä vertailua (Karjalainen, Linden & Eskola 2018). Eläytymismenetelmäaineiston keräämistä voi kuvata joustavaksi ja tilannekohtaiseksi. Tutkijalle on tarjolla erilaisia väyliä ja keinoja valita tutkimuskohteelleen vaivattomin ja ehkäpä houkuttelevin vastaus tapa.

Itse otin yhteyttä kolmeen eri kouluun, joista lopulta kaksi osallistui tutkimukseemme. Lähestyin suoraan valitsemani luokkatason opettajia kertoen heille tutkimuksestani. Tutkimukseen osallistumismahdollisuutta kysyttäessä on helppoa, kun voi kertoa, ettei se vie yhtä oppituntia kauempaa. Menin henkilökohtaisesti paikalle jokaiseen viiteen koululuokkaan, josta aineistoa keräsimme. Selitin oppilaille lyhyesti, että kerään tutkimusaineistoa, johon tarvitsisin heidän apuaan kirjoitelmien muodossa. Etukäteen olin varmistanut tutkimusluvat koulun rehtoreilta sekä lasten huoltajilta. Keräystilanteesakin oppilaille kerrottiin osallistumisen vapaaehtoisuudesta, kaikki kuitenkin halusivat kirjoittaa tarinat.

Olin kopioinut valmiiksi nipun molempia kehyskertomusversioita, jotka sitten jaoin sattumanvaraisesti oppilaille. Päädyin lisäämään vastauspaperihin valmiit viivat kirjoitusta helpottamaan. Ohjeistin oppilaita toimimaan paperille kirjoitetun lyhyen ohjeen mukaan. Lisäksi korostin, että kirjoitelma ei ole arvioitava tuotos, siihen ei ole olemassa oikeita vastauksia, eikä kirjoitelmia lue muut kuin tutkijat. Lisäksi muistutin, ettei paperiin tarvitse laittaa omaa nimeään, mutta sen sijaan tulisi merkitä T tai P sukupuolensa mukaan.

Oppilaiden kirjoitusmotivaatiot vaihtelivat. Muutamat poikaoppilaat kysyivät, mikseivät saa kirjoittaa tarinaa pojista, joillain oli vaikeuksia päästä alkuun kirjoittamisessaan, toiset olivat valmiita kymmenessä minuutissa, kun taas toiset käyttivät koko 45 minuutin oppitunnin kirjoittamiseen pyytäen välillä lisäpaperia.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että oppilaat olivat motivoituneita kirjoittamaan, ja heidän kertomuksensa olivat rikkaita. Edellä olemme kuvanneet yhden tavan kerätä aineistoa. On kuitenkin lukuisia muita hyviä esimerkkejä toimivasta aineistonkeruusta. Eläytymismenetelmäaineistoja on kerätty viime aikaisissa tutkimuksissa esimerkiksi lähestymällä itse henkilökohtaisesti sisäaktiiviteettipuistoissa ja isäkerhoissa (Kaukinen, Eerola & Eskola 2018). Henkilökohtaisen keräämisen lisäksi on käytetty sähköistä linkkiä, jota on jaettu tutkittavaan ilmiöön liittyvissä Facebook-ryhmissä tai lähestytty vastaajia suoraan sähköpostitse. Myös ammattiyhdistyksen jäsenilta (Kaakkolammi, Jyrkiäinen & Eskola) ja henkilöstökokous (Vanhalakka, Pylväs & Eskola 2018) voivat olla oivia paikkoja tavoittaa kerralla useampi kohderyhmään kuuluva vastaaja. Välillä tutkija voi kokea aineistonkeruun hankalaksi; kohderyhmää on vaikea tavoittaa tai motivoida osallistumaan. Erään tutkimuksen aineis-

tonkeruu hoidettiin yliopiston käytävillä ”feissamalla”, eli potentiaalisia vastaajia pysäyttämällä ja jututtamalla (Rantanen, Wallin & Eskola 2017).

Aineistonkeruu voi siis tapahtua monin eri tavoin ja monia eri kanavia käyttäen. Mietittäessä sopivaa tapaa kerätä aineisto, kannattaa aloittaa pohjimalla, mistä löytäisi tutkimuksen kohteena olevia ihmisiä: fyysiset tilat ja paikat, unohtamatta virtuaalimaailma. Kun tutkimuksen kohderyhmänä on esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset aikuiset, voi kielikahvilat ja kotoutumiskoulutukset olla hyviä paikkoja kerätä aineistoa (Karayilan, Wallin, Harju-Autti & Eskola 2017). Toisaalta jos tutkitaan esimerkiksi naisten näkemyksiä tasa-arvon toteutumisesta, voisi aineistoa kerätä edellä mainittujen paikkojen ja keinojen lisäksi vaikkapa kauppakeskuksista, naisten kuntosaleilta ja ryhmäliikuntatunneilta, naisvaltaisilta työpaikoilta jne. Tutkijan on hyvä pitää mieli avoimena ja tarttua ennakkoluulottomasti erilaisiin mahdollisuuksiin myös aineiston keruun osalta.

Aineistonkeruuta suunnitellessaan tutkija joutuu pohtimaan taustatietojen keräämisen merkitystä ja tarvetta. Kerättyä aineistoa esimerkiksi eri organisaatiosta tai eri sukupuolilta, voi tutkimuskysymyksestä riippuen olla tarpeen ja perusteltua kerätä vastaajilta taustatietoja. Yksittäisiä, tutkimusongelman kannalta relevantteja, vastaajan taustaa selventäviä kysymyksiä lukuun ottamatta eläytymismenetelmäaineistot kerätään usein nimettöminä ja mahdollisimman pelkistettyinä.

... ja mitä tehdä aineistolle?

Oman tutkimukseni aineistonkeruu tapahtui viiden oppitunnin aikana, siis tarkemmin sanottuna alle neljässä tunnissa. Tämä ei ole minkään sortin ennätys eläytymismenetelmätutkimuksen saralla, päinvastoin, mutta tehokkaaksi sitä voi kuitenkin kuvata. Liikoja kehuskelematta voin todeta keränneeni aineiston, litteroineeni sen ja tehneeni alustavan aineiston analyysin kymmenessä tunnissa. Tässä kohden aineiston analyysillä tarkoitan sen kvantifiointia ja järjestelyä kehyskertomusversioittain. Viimeistään tässä vaiheessa aloin toden teolla innostua tutkimuksestani: omasta kiinnostuksen kohteestani kummunnut aihe oli yhtäkkiä todellistunut paperinivaskaksi eteeni.

Kun aineisto on kerätty, alkaa tutkimuksen teon ehkä kiinnostavin vaihe, aineiston läpikäynti ja analysointi (ks. lisää aineistonanalyysistä Eskola ym. 2017). Laadullisen aineiston analyysi alkaa aineistoon perehtymisellä. On järkevää litteroida käsinkirjoitetut kertomukset sekä numeroida ne kehyskertomusversioittain. Järjestysnumeron lisäksi kertomukset kannattaa koodata vastaustilanteen ja/tai -paikan mukaan: esimerkiksi tyttöjä tutkittaessa eräs aineistotunniste oli A4T1+, jossa A tarkoittaa koulua, josta aineisto on kerätty, 4 kuvaa luokka-astetta (tutkimukseen osallistua kaksi eri luokka-astetta), T tyttöä (aineisto kerättiin myös pojilta), 1 järjestysnumeroa (kyseessä on siis järjestyksessään ensimmäinen kertomus) ja +-merkki myönteistä kehyskertomusversiota (tavallinen tyttö). Aineistotunnisteet on hyvä lisätä litterointin yhteydessä jokaisen tarinan yhteyteen, kunhan on muistanut jo aineistoa kerätessään merkitä kerättyihin vastauksiin tarvittavat tiedot. Aineiston voi numeroida myös yksinkertaisesti niin, että ensimmäiseen kehyskertomukseen saadut vastaukset numeroidaan 101, 102 jne., toiseen 201, 202 jne. eli tunnus kertoo suoraan mihin kehyskertomukseen ao. vastaustarina on kirjoitettu.

Litterointia tehdessään tutkija joutuu pohtimaan suhtautumistaan vastaajien tekemiin kirjoitusvirheisiin. Kuinka paljon tutkija voi muokata vastaajien tekemiä kirjoituksia esimerkiksi kirjoitusvirheiden osalta? Asiaa voi lähestyä kysymyksen kautta: pitäisikö lopputuloksessa ajatella lukijan lukukokemusta vai huolehtia tekstin autenttisuudesta? Näkemyksemme mukaan kumpikin näkökulma on huomioitava. Tutkijan vastuulla on huolehtia tutkittavien anonyymiydestä, jolloin on perusteltua poistaa jokin tutkittavan identiteetin paljastava ilmaus. Toisaalta jokin alkuun kirjoitusvirheeltä näyttävä ilmaus voi-kin olla yksilölle tyypillinen ilmaisutapa. Pääsääntöisesti selkeät lyöntivirheen kaltaiset virheet voi korjata, mutta enempiä kielenhuoltoa ei kannata tehdä. Kun litterointi on tehty, ja aineisto on järkevällä tavalla siirretty sähköiseen muotoon, on sen käsittely helpompaa ja se mahdollistaa erilaisten muotoilujen ja ryhmittelyjen teon. Myös hakutoimintojen käyttäminen on näppärää. Tyttö tuollainen-tutkimuksessa käytettiin Word-tekstinkäsittelyohjelmaa ja puhtaaksi kirjoitettujen tarinoiden tulosteita. Alkuvaiheen työskentely tehtiin konkreettisia papereita siirrellen ja ryhmitellen sekä värikynillä ilmauk-

sia värikoodaten. Työskentelytapoja ja -mieltymyksiä on monia, tärkeintä on alkuun pääsy.

Aloittaessani aineistoni läpikäyntiä, pohdin monia mahdollisia työskentelytapoja, mutta aineistoni ollessa suhteellisen pieni (n=41), koin itselleni mielekkäämmäksi työskennellä käsin, olohuoneen lattiaa hyödyntäen. Koodasin koko aineiston merkiten eri värein eri teemakokonaisuuteen liittyvät ilmaukset sekä pinosin kertomukset erilaisiin nippuihin. Tämän työrupeaman jälkeen työskentelin vielä Word-tiedostossa merkiten jokaiseen tarinaan koodien mukaiset tunnisteet. Niiden avulla oli jatkossa helpompaa etsiä esimerkiksi koko aineistosta yhdellä kerralla kaikki tiettyyn aihepiiriin liittyvät ilmaukset. Kaiken kaikkiaan koin aineiston keräämisen ja aineiston analyysin mielekkääksi ja sujuvaksi työvaiheeksi.

Eläytymismenetelmäaineistoa voi työstää monin tavoin: taulukoida, teemoitella ja tyypitellä. Toisaalta samaan aineistoon voi soveltaa useampaakin analyysitapaa, kuten on tehty myös Tyttö tuollainen -artikkelissa. Aineistoa läpikäydessä kannattaa pitää kirkkaana mielessään, että analyysin tarkoituksena on etsiä ja löytää vastauksia tutkimuskysymyksiin. Taulukoiden ja kuvioiden tekeminen niiden itsensä vuoksi ei ole tarpeellista. Tutkimusprosessin eri vaiheissa saattaa tiedostoissa olla vaikkapa viisi erilaista kuviota tai taulukkoa, mutta lopulliseen artikkeliin niitä tulee vain vaikkapa kaksi. Kuvioita ja taulukoita kannattaa siis ehdottomasti käyttää oman ajattelun jäsentämisen apuna, mutta niiden käyttämistä valmiissa työssä kannattaa tarkastella kriittisesti: ”tuoko tämä tekstille lisäarvoa?”

Sisällönanalyysini noudatteli induktiivista lähestymistapaa, eli keräämäni aineisto ohjasi tulkintaa alusta loppuun asti. Analyysini eteni yksiköinnistä ryhmittelyyn kautta luokitteluun. Pilkoin tekstit ensin pienempiin merkityksyksikköihin, jonka jälkeen muodostin niistä merkitykseltään yhteneväisiä luokkia. Lopuksi loin yläkäsitteet tekemieni luokitusten pohjalta. Käytännössä tämä korealta sanahelinältä kuulostava toiminta merkitsi lapsekkaan innostuksen sävyttämää aineiston uudelleenlukemista värikynät kädessä.

Aina se ensimmäiseksi valittu analyysitapa ei olekaan se paras ja tehokkain, vaan analyysia kannattaa kokeilla muillakin tavoin. Eri analyysitapojen kokeilu ja vertailu auttavat tutkijaa toisinaan hahmottamaan paremmin esimerkiksi kehyskertomusten varioinnin vaikutukset. Myös muiden tekemien valintojen pohtiminen voi joskus toimia sopivana sytykkeenä junnaavalle prosessille:

*Kun olin kahlannut tekstiäni värikynät kädessä ilmauksien yleisyyttä las-
kien, kohtasin seuraavan haasteen: tiesin nyt mistä aineistossani puhuttiin,
mutta mitä seuraavaksi? Yksittäisten havaintojen syventäminen tieteelli-
seksi tekstiksi tuotti minulle hankaluuksia ja sai minut pakoilemaan koko
kirjoitusprosessia. (—) Jätin oman tutkimukseni hetkeksi tauolle ja aloin
lukea muiden tutkimuksia. Tämä oli oiva ratkaisu: sain hyödyllistä etäisyyt-
tä omaan ajatteluuni, joka tässä vaiheessa tuntui kiertävän samaa vanhaa
rataa. Toisten tekemien ratkaisujen pohtiminen ja analysointi olivat juuri
sopiva potku takalistolle palata kirjoittamaan.*

Eläytymismenetelmääineistolle on tyypillistä, että se avaa tutkijalle täysin
uusia näkökulmia tutkittavaan asiaan, tutkija ikään kuin saa enemmän kuin
pyytää. Toisaalta aineisto ei koskaan anna ilmaiseksi mitään, vaan analyysi
vaatii tutkijalta aktiivista työtä ja halua kaivautua syvemmälle.

*Kirjoitusprosessini ja aineistonanalyysini kehämäisesti edetessä aloin tutkia
aineistoani myös siitä näkökulmasta, mitä siitä puuttui tai mitä se ei kerto-
nut. Nämä havainnot olivat yhtä mielenkiintoisia ja tärkeitä kuin varsinai-
set, suoraan aineistosta tehdyt päätelmät.*

Tulosten esittäminen ja pohdinta

Huolella tehtyä aineiston analyysiä (ja/tai tulkintaa; analyysin ja tulkinnan
erottaminen tai erottamattomuus on kvalitatiivisen tutkimuksen pitkäaikai-
sia peruskysymyksiä, johon ei ole selkeää vastausta) seuraa tulosten esittely ja
pohdinta: tehty analyysi ja havainnot sidotaan teoriaan sekä vastataan tutki-
muksen alussa tehtyihin tutkimuskysymyksiin.

Eläytymismenetelmälle ominaisesti tuloksissa nostetaan esiin myös variaa-
tion vaikutus kehyskertomuksille, eli pohditaan sitä, millainen vaikutus tytön
tavallisuudella ja epätavallisuudella oli saatuihin kertomuksiin. Tyttö tuollai-
nen -tutkimuksessa variaatio näkyi erityisesti tyttöyteen liitettävissä ominai-
suuksissa.

Tulosten esittelytapoja on monia. Voidaan käyttää informatiivista kuvaa
tai taulukkoa, jota katsomalla lukijalle selviää tärkeimmät tutkimustulokset
tiivistetyssä muodossa. Kuvien pitäisi kuitenkin toimia ilman suurta tarvetta
niiden avaamiselle leipätekstissä. Toisin sanoen kuvioiden pitäisi tuoda lisäar-
voa tekstille, mutta olla myös itsessään ymmärrettäviä ja informatiivisia. Ku-

vioiden käyttöä tulee siis käyttää perustellusti. Tyttö tuollainen-artikkelissa päädyttiin ratkaisuun, jossa tulospöytä on kaksi kuviota. Ensimmäinen kuvio esittelee aineiston jakautumista kehyskertomusversioittain sekä antaa lukijalle käsityksen kuinka paljon tyttöyteen liittyviä eri ilmaisuja on ylipäänsä käytetty. Toinen kuvio esittelee tyttöjen kirjoituksista konstruoidut erilaiset tyypit: epätavallisen ja tavallisen tytön tyyppikuvaukset.

Kuvioiden lisäksi tuloksia voi esitellä aineistositaattien kautta ja niiden käyttöön liittyy sama ohje kuin kuvioiden käyttöön: harkiten ja perustellusti. Suorat aineistolainaukset tarjoavat lukijalle mahdollisuuden kurkistaa kirjoittajien käyttämään kieleen ja puhetapoihin sekä kirjoittajan itsensä tekemiin tulkintoihin. Aineistositaatit toimivat esimerkkeinä aineistosta tai tietynlaisina tekstuaalisina korostuskeinoina varsinaisen tutkimustulosten esittelyn lomassa. Aineistositaatteja ei tulisi kuitenkaan käyttää liian löyhin perustein, jottei tulosten esittelystä tulisi vain perättäisten aineistositaattien luettelointia.

Aineistositaatteja käyttäessään tutkija joutuu pohtimaan tunnisteiden käyttöä. Tunnisteiden käyttö aineistolainauksissa on aina tapauskohtaista, kuten tämänkin teoksen artikkelit osoittavat: joissain on käytetty, toisissa jätetty pois. Tunnisteiden käyttöä puoltaa tutkimuksen läpinäkyvyyden perustelut: lukija voi seurata tutkijan tekstissään tekemää aineiston käyttöä ja tehdä päätelmiä aineiston laadusta ja edustavuudesta. Yhtälailla löytyy perusteluita tunnisteiden pois jättämiselle: eläytymismenetelmäaineistot ovat usein pieniä, jolloin voi olla vaarana, että tutkimukseen osallistujat ovat tekstikatkelmien perustella jäljitettävissä, tällöin on perustelua jättää tunnisteet pois tutkittavien anonymiteetin suojelemiseksi. Tunnisteiden käyttöä tulee siis pohtia sekä tutkimuksen uskottavuuden että tutkittavien henkilöllisyyden suojaamisen näkökulmasta.

Aineistositaattien tunnisteiden käyttö on vain yksi asia, jolla tutkija voi turvata tutkittaviensa anonymiteetin säilymisen. Kuvaillessaan aineistoaan ja sen keruuta tutkija kertoo mistä aineisto on kerätty. Tässä kohtaa on hyvä käyttää riittävän laveja ilmaisuja, kuten ”etelä-suomalainen koulu” tai ”keski-suuri kaupunki”. Tutkittaessa esimerkiksi vähemmistöryhmiä pienellä paik-

lakunnalla, voisi tutkittavien henkilöllisyyden paljastumisen riski olla suuri, mikäli mainittaisiin ko. paikkakunta nimeltä.

Läpi koko tutkimuksenteon prosessin tutkijan tulisi säilyttää kriittinen ajattelu. Erityisen tärkeää tämä on aineiston analyysissä ja tulosten esittämässä: mitä voin oikeastaan sanoa aineistostani? Tutkijan tulisi tarkastella kriittisesti omaa toimintaansa mutta myös aineistoaan. Esimerkiksi tutkitessa paljon tunteita herättävää Tampere3-prosessia on todennäköistä, että vastaajaksi valikoituvat sellaiset ihmiset, jotka ovat tyytymättömiä prosessiin. Näin ollen aineistoksi valikoituu jo lähtökohtaisesti kriittisesti suhtautuvat ihmiset. Tämä on asia, joka tutkijan tulee avata tekstissään näkyväksi. Tutkimusprosessin läpinäkyväksi tekemisen lisäksi tutkijan tulisi tarkastella aineistoaan kriittisesti: mitä se ei kerro, mitä ei löydetty? Nämä seikat ovat yhtä kiinnostavia kuin varsinaiset tutkimustulokset ja niiden pohtiminen osoittaa tutkijan kyvyn tulkita aineistoaan monipuolisesti.

Tässä työvaiheessa pohdin myös paljon tutkijan asemaa ja roolia. Jo aineistonanalyysiä tehdessäni olin joutunut myöntämään itselleni, että vaikka tutkijalla on, ja tulisi olla, vakaa pyrkimys objektiivisuuteen, on hänen myös myönnettävä, että loppujen lopuksi tutkimus on hänen tekemäänsä tulkintaa. Objektiivista totuutta sinällään ei ole olemassakaan.

Tutkijan etiikkaan kuuluu edellä kuvatun aineiston kriittisen tarkastelun lisäksi oman asemansa ja omien lähtökohtien tunnistaminen. Jokaisella tutkijalla on joku intressi omaan tutkimusaiheeseensa, jopa vahva mielipide asiasta. Nämä seikat on tärkeää tiedostaa, jotta voi pyrkiä edes jonkinasteiseen objektiivisuuteen olkoonkin, että tutkimus on aina tutkijan oma kertomus, tarina, täynnä tutkijan omia valintoja, toivottavasti suhteellisen selkeästi auki kirjoitettuna ja reflektoituna. Näin on myös eläytymismenetelmän kohdalla. Siitä huolimatta – ja juuri siksi – menetelmää kannattaa käyttää.

Lähteet

- Eskola, J., Virtanen, S. & Wallin, A. 2018. Tiedettä tarinoista: eläytymismenetelmän käyttö ja soveltaminen. Teoksessa R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Jyväskylä: PS-kustannus, 63–77.
- Eskola, J., Mäenpää, T. & Wallin, A. 2017. Digitalistoituva ja monikielistyvä eläytymismenetelmä aikamme muutosten tutkimusvälineenä. Teoksessa J. Eskola, T. Mäenpää & A. Wallin (toim.) Eläytymismenetelmä 2017: Perusteema ja 11 muunnelmaa. Tampere: Tampere University Press, 151–169. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0597-0>.
- Eskola, J., Karayilan, S., Kaski, T., Lehtola, T., Mäenpää, T., Nishimura-Sahi, O., Oede, A.-M., Rantanen, M., Saarinen, S., Toivikko, P., Valtonen, M. & Wallin, A. 2017. Eläytymismenetelmä 2017: Ohjeita ja kokemuksia menetelmästä kiinnostuneille. Teoksessa J. Eskola, T. Mäenpää & A. Wallin (toim.) Eläytymismenetelmä 2017: Perusteema ja 11 muunnelmaa. Tampere: Tampere University Press, 151–169. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0597-0>.
- Karayilan, S., Wallin, A., Harju-Autti, R. & Eskola, J. 2017. Kielitaito – avain moneen lukkoon. Maahanmuuttajien näkemyksiä kotoutumisen onnistumiseen vaikuttavista tekijöistä. Teoksessa J. Eskola, T. Mäenpää & A. Wallin (toim.) Eläytymismenetelmä 2017: Perusteema ja 11 muunnelmaa. Tampere: Tampere University Press, 171–195. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0597-0>.
- Karjalainen, H., Linden, J. & Eskola, J. 2018. Korkeakouluopiskelijoiden tulevaisuustaitojen tunnistaminen ja tunnustaminen digitaalisilla oppimismerkeillä. Tässä teoksessa.
- Kaukinen, S., Eerola, P. & Eskola, J. 2018. ”Ehkä otan itseäni niskasta kiinni ja hoidan vanhempainillan kuin mies” Isien näkemyksiä vanhemmuudesta. Tässä teoksessa.
- Nikanto, I., Rissanen, I., Eerola, P. & Eskola, J. 2018. Tyttö tuollainen - kertomuksia tyttöydestä. Tässä teoksessa.
- Rantanen, M., Wallin, A. & Eskola, J. 2017. Työhyvinvointia työstä, työyhteisöstä ja elämän tasapainosta. Työhyvinvointiin liitetyt voimavarat ja kuormitustekijät sekä työhyvinvoinnin edistämisen keinot. Teoksessa J. Eskola, T. Mäenpää & A. Wallin (toim.) Eläytymismenetelmä 2017: Perusteema ja 11 muunnelmaa. Tampere: Tampere University Press, 220–246.
- Vanhalakka, P., Pylväs, L. & Eskola, J. 2018. Erityisopettajien näkemyksiä opiskelijoiden ammatillisen osaamisen kehittämisestä. Tässä teoksessa.
- Wallin, A., Helenius, J., Saaranen-Kauppinen, A. & Eskola, J. 2015. Eläytymismenetelmän kolme vuosikymmentä: menetelmällisestä erikoisuudesta vakiintuneeksi tutkimusmetodiksi. *Kasvatus* 46 (3), 247–259.